

Милан Шипка

СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА ПРЕИСПИТИВАЊА

3

Едиција РАСПРАВЕ
Књига 3

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
Академик Иван Клајн

© ИК Прометеј, Нови Сад 2011

Милан Шипка

СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА
ПРЕИСПИТИВАЊА
3

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад, 2011

САДРЖАЈ

Предговор	7
I. Прозодија	
О „ремећењу” основних правила стандардне (новоштокавске) акцентуације.	9
Нека запажања и напомене о акцентовању наших презимена	41
II. Ортоепија и ортографија	
Геминација у српском језику	49
Изузеци од гласовних промјена:	
1) Ортографски изузеци од асимилације сугласника по звучности	76
2) Фонетска и ортографска одступања од губљења сугласника <i>g</i> и <i>iii</i> у међусугласничком положају	83
Стање и проблеми савременог српског правописа	90
О утврђивању и усвајању српске правописне норме у новим условима – начелна и процедурална питања	109

Интерпункција и правописни знаци – прилог класификацији и стандардизацији правописних норми	130
---	-----

III. Облици и значења речи

Три питања из праксе:	
1) Евангелисти, евенђелисти и јеванђелисти? .	137
2) Експрес кафа или еспресо?	141
3) Капуђино или капучино?	142
Именице страног поријекла на <i>-ијум</i> и <i>-иј</i> у српском језичком стандарду	144

IV. Власита имена и норма

С Ћириловом или Ћириловим? – О деκлинацији презимена на <i>-ов</i> , <i>-ев</i> , <i>-ин</i> у српском језичком стандарду	151
О стандардним облицима ојконима <i>Билећа</i> и <i>Пљевља</i>	172
Извори и литература	177
Библиографска белешка	185
Белешка о аутору	187
Именски регистар.	191
Table of Content	195

ПРЕДГОВОР

Овом књигом настављамо евалуацију (критичко преиспитивање) савремене правописне норме српског језичког стандарда.

Будући да ни у другом издању Правописа Матице српске (2010) није посвећена потребна пажња акцен-туацији, па ни рјечнички дио тога норматива није акцен-тован, овдје се, поред ортоепије и ортографије, обли-ка и значења ријечи и односа властитих имена и стан-дарднојезичке норме, на првом мјесту посвећује пажња прозодијским елементима савременог српског језичког стандарда (акцентуацији). У свим радовима темељито се разматра стање и проблеми ортографије савременог српског правописа и предлажу рјешења за реконструк-цију постојећих норми.

У Правописном речнику српског језичког стандар-да сви се ти предлози и сугестије дају на одговарајућим мјестима, нарочито тамо гдје ПМС (2010) нема рјешења или, рјеђе, гдје одступа од датих предлога.

На тај начин ће се попунити празнине у постојећем правопису српског језичког стандарда и, у исто вријеме,

настојати да се допринесе његовом усавршавању и осавремењивању.

Својим примједбама и сугестијама коначној верзији ове књиге знатно је допринио рецензент, академик Клајн, за што му дугујем велику захвалност.

27. јануар 2011.

Милан Шийка

I. ПРОЗОДИЈА

О „РЕМЕЋЕЊУ” ОСНОВНИХ ПРАВИЛА СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКЕ (НОВОШТОКАВСКЕ) АКЦЕНТУАЦИЈЕ

Основна правила српске стандарднојезичке акцентуације заснивају се на акцентуацији источнохерцеговачких народних говора. У двадесетом вијеку, међутим, у наш књижевни и стандардни језик ушле су бројне стране ријечи и имена из других језика са различитим изворним акцентима, од којих се многа тешко акценатски прилагођавају тим правилима, што наша конзервативна нормативистика сматра „ремећењем система”, па тај проблем рјешава тако што на вјештачки начин мијења силазне у узлазне акценте на средњим слоговима и сл. У овом раду расправља се о оправданости таквог приступа савременој акценатској норми и предлаже еластичнији систем правила, који више одговара и стварном стању и говору образованих људи.

Кључне ријечи: *акцентуација, основна правила, критеријуми нормирања раније и данас, оправдана и неоправдана одступања.*

1. Од свих подручја описне и нормативне граматике српскога језика (раније шире – српскохрватског), наши лингвисти најмање су пажње посвећивали прозодијској проблематици, укључујући ту основна прави-

ла стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације, а посебно одступањима од тих правила у живој језичкој пракси. Она су у главним цртама утврђена још у XIX вијеку у радовима Вука Караџића и Ђуре Даничића, а на основу тадашњег стања у новоштокавским говорима, углавном источнохерцеговачким.

1.1. Укратко, та се правила темеље на четвороакцентском систему и постакцентским дужинама, са утврђеним мјестом појединих акцената на једносложним и одређеним слоговима вишесложних ријечи. Два силазна акцената – кратки (*и̇дѝ, ѝр̇м, кѹ̇ћа, с̇а̇обра̇ћа̇ј, ѝр̇е̇ѝорог*) и дуги (*р̇о̇д, б̇о̇л, с̇у̇нце, с̇у̇нча̇и̇и се, К̇а̇рловчанин*) стоје, по правилу, на првом слогу вишесложних ријечи, а само òни на једносложним. Два узлазна акцената – кратки (*с̇е̇ло, ѝ̇е̇ро, в̇о̇да, дуб̇ина, на̇јам̇ни̇на*) и дуги (*ру̇ка, ѝ̇ла̇дан, ѝ̇оч̇е̇ѝак, искор̇и̇с̇ѝи̇и̇и̇и*) могу стајати на свим слоговима вишесложних ријечи, осим задњег, као и једносложних ријечи, гдје се, као што је већ речено, налазе само силазни акценати. Постакцентске дужине (дуго наглашени слогови) стоје увијек иза наглашених, никако испред њих, као у неким дијалектима.

1.2. Ова једноставна правила, као и свако друго правило, не само граматичко – по оној латинској *Nulla regula sine exceptione* (Нема правила без изузетка) – имају такође изузетке које наши граматичари, бар неки, прихватају као стандардне, али и знатан број одступања против којих се већина стандардолога упорно бори да не стекну „право грађанства”, тј. да им се не при-

зна регуларност, а самим тим и нормарна употреба у стандардном језику, јер та одступања, према њиховом мишљењу, „ремете основна правила наше стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације”. Зашто она прва одступања (в. под 1.2.1.1. – 1.2.1.3.) нису, а ова друга (в. под 1.2.2. и даље) јесу погрешна и зашто се управо она противе „чистоти” и „правилности” нашег језика, кад се у оба случаја на исти начин крше иста правила, о томе противници било каквих промјена наше акценатске норме не кажу ништа. Они полазе од крајње конзервативног схватања: „Једном је тако утврђено и тако мора остати заувјек.”, као да се у језику у међувремену ништа није промијенило, у његовом супрасегменталном слоју такође!

1.2.1. И поред све ригидности у примјени датих основних правила стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације, посебно оних која прописују да силазни акценти могу стајати само на првим слоговима вишесложних ријечи, а само они на једносложним, те да се на крају ријечи не може налазити ниједан акценат, у неким стандарднојезичким приручницима дозвољена су не баш ријетка и, да кажемо – сасвим оправдана одступања, иако нису тако означена, него се узимају као саставни дио правила или, чешће, као нормалан облик појединих ријечи у рјечницима. Та је чињеница јасно истакнута и у *Енциклопедијском лексикону „Мозаик знања”*, том I, 2004: 19: *СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК*, гдје се констатује:

„Мада је правило нашег књижевног језика да не толерише акценат силазне интонације ван првог слога вишесложних речи, ... у неким сложеницама наићи ће се и на такве акценте на неким од унутарњих слогова. Такви су и ови примери: *ранор̃анилац, ранор̃анилачк̃и* (данас: *ранор̀анилац, ранор̀анилачк̃и* (М. Ш.), *куйо̃ир̃д̃аја, куйо̃ир̃д̃ајни̃*: а често се чује и *Ју̀осл̃авија, шелѐвѝзија, завршѐт̃а̀к̃а, изузѐт̃а̀к̃а*. Нека (а може се рећи и велику већину – М. Ш.) од ових изузетака усваја и стандардни ортоепски норматив, Правопис из 1960. године. И још нешто, у нашем језику, и књижевном и народним говорима његове уже основице, по правилу имамо акцензован само један слог вишесложних ријечи. То се види из раније наведених примјера: *и̃д̃с, к̃њ̃и̃а, и̃и̃са̃и̃и, и̃ре̃и̃са̃и̃и, ис̃и̃ре̃и̃са̃и̃и, ис̃и̃ре̃и̃с̃и̃ва̃и̃и*. Има, међутим случајева, где и стандардни ортоепски нормативи дозвољавају и појаву двојакних акцената унутар једне речи: *на̃ј̃ја̀сни̃ј̃и, на̃ј̃једно̀с̃т̃а̀вни̃ј̃и, на̃ј̃ј̀ж̃ни̃ј̃и, на̀ро̀дно̀сло̀бод̃ила̀чки, к̀д̃ни̃ра̀рѐво̀лу̀цѝо̀на̀ран, к̀д̃ни̃ра̀рѐво̀лу̀цѝја, к̀д̃ни̃ра̀ши̃ј̃ѝу̀на̀жа*. Као што се види, у питању су све сложенице са већим бројем слогова.” (Пецо–Станојчић, 1972: 19).

И у приказу основних правила наше стандардне акцентуације аутори овог приручника издвајају наведене и још неке изузетке, па кажу:

„Акценти силазне интонације ... везани су за први слог. На унутарњим слоговима вишесложних речи, ако нису сложенице и туђице које се још нису потпуно при-

I. ПРОЗОДИЈА

лагодили законима нашега језика (истакао М. Ш.), не налазимо силазне акценте” (н. д.: 18).

Овако јасно формулисан и, рекао бих, сасвим исправан, однос према основним правилима наше стандарднојезичке акцентуације резултат је доброг познавања устаљене говорне ситуације, а не крутог држања давно утврђених и у међувремену превазиђених норми. Да нашу стандарднојезичку акцентуацију треба иновирати према стварном стању говорне праксе, осјетили су и састављачи Правописа 1960, па и неки неконзервативни лингвисти и на српској и на хрватској страни, али су се сударили с непробојним зидом крутих, конзервативних нормативиста, који не допуштају никакве промјене. Такво стање изазива велика колебања у пракси, па је то већ разлог да се тај дио наше стандарднојезичке проблематике озбиљно претресе.

Будући да је та материја обимна и веома сложена, па као таква захтијева много већи простор и монографску обраду, која би далеко премашила обим ове књиге и намјене самог овог рада, задржаћемо се само на неколико карактеристичних примјера и покушати да формулишемо иновирана правила наше стандарднојезичке акцентуације, укључујући ту и нормалне изузетке, који неће реметити њихову источнохерцеговачку основицу, али ће уважавати савремену говорну праксу, чиме ће се избјећи дискрепанција између постојеће норме и стварнога стања у говорној пракси образованих људи. При томе ћемо се прије свега руководити цитираним ставов-

вима из књиге Пецо–Станојчић 1972 и критичким освр-
тима на постојећи систем норми у чланцима одређеног
броја наших лингвиста објављених у последње врије-
ме. Пођимо од већ поменутих примјера силазних акцен-
тата у вишесложним ријечима.

1.2.1.1. У рјечничком дијелу Правописа српскохр-
ватскога књижевног језика двију Матица (1960), на стр.
572 ћир. изд., стоји: **пољопрѝвреда, пољопрѝвредник,**
пољопрѝвредница, пољопрѝвредничкѝ, са силазним
акцентом у средини ријечи!?

У истом извору стоји и *ранор̀анилац, ранор̀ани-*
лачкѝ (стр. 658), *купопр̀даја, купопр̀дајнѝ* (396), па
и у генитиву множине: *завршѝт̃а̀к̃а* (под одредницом
завршѝтак (292), *изузѝт̃а̀к̃а* (под одредницом *изузѝ-*
так (334), али не и *Југосл̃авија, телевѝзија,* него *Ју-*
г̀осл̃авија (360) и *телѝвѝзија, уз телевѝзија* (732). Ова
је друга одредница (*телѝвѝзија* и *телевѝзија*), као што
видимо, с два различита акцента.

Тиме је начињен практични преседан и указано на
потребу реконструкције постојеће стандарднојезичке
акцентуације. Даље од тога, међутим, није се отишло.

Дате примјере из ове тачке, потврђује и Пешикан
2004: пољопрѝвреда и ранор̀анилац – „данас кажемо **ра̀-**
нилац, ранор̀анилац”, и додаје нове из савременог лек-
сичког фонда: „рокенр̀ол, рентак̀ар, берибѝри, бугив̀уги,
џиуџиџу, џикџак, ... како видимо из примера, акценат је
понекад и на последњем слогу, чиме се нарушава још

једно новоштокавско правило.” (н. д.: 86) кога у случају *ранор̀анилац*, заправо, у савременом језику нема.

1.2.1.2. Састављачи наших рјечника наставили су ове, и друге сличне ријечи (са силазним акцентима на средњим слоговима) да биљеже с узлазном интонацијом. Тако у Речнику Матице српске (РМС) стоји: **пољопривреда**, **пољопривредник**, **пољопривредничкѝ** (IV: 670), **ранор̀анилац** и **ранор̀анилачкѝ** (V: 403), **кўпопродаја** и **купопр̀одаја**, **кўпопр̀одајнѝ** и **купопр̀одајнѝ** (III: 131), *завр̀шеї̄ѝākā* (II: 88), *изу̀зеї̄ѝākā* (II: 439), све са узлазним акцентимама у средини ријечи или са силазним на првом слогу (само у једном примјеру)!?

Сасвим друкчије је у Речнику Српске академије наука и уметности (РСАНУ), наравно, у томовима који обухватају дате ријечи, јер сви томови још нису издали: *куї̄ої̄р̀одајнѝ* (XI: 57), *за̀даї̄ѝākā* (V: 667), *изу̀зеї̄ѝākā* (VII: 652), гдје, као што видимо, силазни акценат стоји на средњем слогу вишесложне ријечи (*куї̄ої̄р̀одајнѝ*), а у генитиву множине узлазни (*за̀даї̄ѝākā*, *изу̀зеї̄ѝākā*), а не *за̀даї̄ѝākā*, *изу̀зеї̄ѝākā*, као што је у Правопису 1960.

Најновији рјечник, издат на српској страни, једнотомни Речник српскога језика Матице српске (2007) слиједи праксу РСАНУ, па биљежи: *ї̄ољої̄р̀ивреда*, *ї̄ољої̄р̀ивреднѝ*, *ї̄ољої̄р̀ивреднѝк*, *ї̄ољої̄р̀ивредничкѝ* (968), *ранор̀анилац*, *ранор̀анилачкѝ* (1128), *куї̄ої̄р̀одаја*, *куї̄ої̄р̀одајнѝ* (616), *завр̀шеї̄ѝākā* (386), *изу̀зеї̄ѝākā* (466).

Кад је, дакле, ријеч о нашим савременим рјечницима, ту нема чврстог система акцентуације, јер се по-

једине ријечи и облици различито акцентују, управо кад је у питању положај силазних акцената у вишесложним ријечима.

Мада један од ријетких наших рјечника, а, ваљда, и једини, изузме ли се Пецо–Станојчић 1972: 19, 18. и Пешикан 2004 који на неким конкретним примјерима показују да силазни акценти могу стајати и на средњим слоговима вишесложних ријечи, ипак ни Правописни рјечник уз Правопис 1960 није досљедан, нити има изграђене критеријуме према којима се вишесложне ријечи, изузетно, могу изговарати са силазним интонацијама на средњим слоговима. Показаћемо то на неколико примјера наших сложеница и страних имена која се још нису довољно адаптирала, па и у српском језику задржавају своје изворне акценте.

а. Уз одредницу **југоза́пад** и још неколико њој сличних, које слиједе иза ње, у Правопису 1960, на стр. 360, пише:

„**југоза́пад** и **југоза̀пад** (страна света);

Југоза́пад и **Југоза̀пад** (западне земље и народи)
13д; 87а

југоза́падан и **југоза̀падан**, -дна 89б.

југоза́падња̋к и **југоза̀падња̋к**, -а̋ци”

И даље:

„**југойсток** и **југойсток** (страна света; скраћ.); **Југойсток** и **Југойсток** (југоисточне земље и народи) 13а.

југойсточан и **југойсточан**, -чна 89б; **југойсточна̋**
и **југойсточна̋** Европа 13ц

југойсточња̋к и **југойсточња̋к**, мн. -аци

Тако је и у полусложеничким изразима:

југо-југо-йсток (-југойсток) (скраћ. ЈЈИ).” Итд.

Овдје се допушта двојак начин акцентуације: **југо-за̋пад** и **југоза̋пад**; **југоза̋падња̋к** и **југоза̋падња̋к**, -а̋ци као и **југойсток** и **југойсток**, **југойсточња̋к** и **југой-сточња̋к**, мн. -аци и сл. (в. горе!), а дугог силазног акцента у ријечи **за̋пад**, што је, рекло би се, потпуно пре-владао у пракси – нема! А и он се редовно налази на средњем слогу у цитираним сложеницама (**југоза̋пад**, **југоза̋падн̄и** и сл.).

1.2.1.3. Према основним правилима стандардне (новоштокавске) акцентуације, једносложне ријечи могу имати само силазне акценте. А сви наши стандардно-језички нормативи прихватају као нормалне узлазне акценте на једносложним проклитикама, што је резултат ослабљеног преласка силазних акцената са ријечи која слиједи иза њих, као у примјерима **од кӳћ̄е** → *od kuĥē*, **и̋о кӳћи** → *io kuĥi*, **на вр̋х** → *na vrĥ* и сл.

Ту би се могле убројати и акцентоване једносложне ријечи **ни̋кл**, **со̋кл** и сл., мада су ту, у суштини, у питању двосложне лексеме, ако се задње *л* узме као посебан слог, јер се сонанти често вокализују (у овом случају $л > о$).

Према истим тим правилима, на задњим слоговима не могу стајати ни силазни ни узлазни акценти, осим, наравно, поста акценатских дужина. Па ипак, у стандардним рјечницима налазимо и тако акцентоване ријечи.

Неки нормативи (као што је Правопис 1960) прихватају поједине лексеме и са таквим акцентом, као правилне. Овоме треба додати и остале Пешиканове примјере: „берибѐри, бугиву̀ги, циуцѝцу, цикц̀ак” (н. д.: 86).

Поред већ наведених ријечи, у *Обрајнику* (Николић 2000: 939) стоји: „деб̀акл, мира̀кл, спек̀такл, бицѝкл, моторбицѝкл, трицѝкл, мотоцѝкл, фасцѝкл, бин̀окл, мо̀нокл.”, а неке од овако акцентованих ријечи налазе се и у другим рјечницим, као што су: *вѐрѝл, шрѝанѝл, сѝнѝл, гу̀бл, мѐбл, ансам̀бл*. Ни ово, заправо, не би се могло узети као изузетак јер је у свим тим ријечима крајње *л* слоготворно, па се акценат не налази на задњем него на предзадњем слогу. То потврђују и наше граматике. Стевановић, у I тому своје граматике, тачка 58б, каже „и глас *л* може бити слоготворан”, наводећи као примјер дијалекталне топониме *Жлне, Јаблка*, а затим и страна имена *Влѝава, Плзењ, Влко*. У 58б помиње и страна имена *Ибн (Сауд) и Игн* и каже „глас *н* се изговара самогласнички, и ове речи су стварно двосложне”. Слично и у граматичи Станојчића–Поповића, тачка 68, „*л* и *н* могу бити носиоци слога”, при чему они додају од дијалекталних примера и *Влча Глава*, а од страних речи *бицикл*. Varić et al. (*Hrvatska gramatika*, тачка 56) наводе као примјере слоготворних сонаната *masakr, žanr, džentlmen, rehnšiber, njutn, bicikl, fascikl, šmirgl* (последња два, наравно, код нас би гласили *фасцикла, шмирѝла*). Драгољуб Петровић у својој *Фонологији* (стр. 175) каже да сонант постаје слоготворан у „таквим гласовним контекстима у којима се у његовом непосредном

окурењу јављају гласови нижег степена сонорности”, наводећи од дијалекталних примјера *Жне, слнце, слза*, а од позајмљеница *Влтава, Плзен, ...* и *сїїїлчез*. Примјере с финалним *л*, типа *бицикл*, не помиње, али свакако је и ту *л* слоготворно јер је веће сонорности од претходног сугласника и од паузе која слиједи. Треба да цитирамо још и ово из уџбеника Ђорђа Живановића *Пољски у 100 лекција*, Београд 1976, стр. 34: „Мада у нашем језику по правилу не би требало да има самогласничког *л*, ми га ипак доста често изговарамо као самогласник и тада оно чини слог. То бива у страним ријечима, као: бицикл, монокл, ансамбл, Влтава.” Он то напомиње због поређења са пољским, да би објаснио да је ту од *lew* генитив *lwa*, једносложно, или да се придјев *srebrny* изговара двосложно, не тросложно.

Из свега овога може се закључити да су код нас ријечи као *никл, синїл* двосложне, а оне као *бицикл* тросложне, тако да нема говора о силазном акценту у једносложној речи или у посљедњем слогу. Примери као *менїлмен* и *сїїїлчез* најбоље показују да је *л* слоготворно, јер је немогуће замислити сугласничку групу „нлм” или „плч”. Зато ове ријечи не би требало ни помињати као изузетке од силазних акцената на крају слога.

1.2.1.4. Све ово показује да основна правила стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације нису без изузетака, а неки примјери, као и не баш мали број предлога изложених у стручној штампи и дискусијама на научним скуповима о том питању, указују и на потребу њихове реконструкције у том правцу.

2. Супротно примјерима наведеним под тачкама 1.2.1.1. до 1.2.1.4., међу којима се налази и доста оних које стандарднојезичка норма прихвата, иако „одуда рају од основних правила”, примјери под тачкама који слиједе ни у ком случају нису прихваћени стандарднојезичком нормом, па се сматрају акценатским грешкама. Таквих примјера много је више од оних првих, али су у пракси управо они превладали, па је због тога потребно преиспитати оправданост забране употребе такве акцентуације у цјелини или пак у неким специфичним случајевима. Као и у претходном случају, ради уштеде простора, задржаћемо се само на најкарактеристичнијим случајевима, као што су сљедећи:

2.1. Највећи број именица које у обичном говору редовно имају силазни акценат на задњем слогу, а стандардна норма их не признаје, углавном су именице које се завршавају на *-ан̄ӣ*, *-ен̄ӣ*, *-он̄ӣ*, *-ин̄ӣ*: *команд̄ан̄ӣ*, *ин̄ӣенд̄ан̄ӣ*, *ӣровӣјан̄ӣ*, *секунд̄ан̄ӣ*, *дијам̄ан̄ӣ*, *циркус̄ан̄ӣ*, *зафрк̄ан̄ӣ*, *ӣревар̄ан̄ӣ*, *ађуӣан̄ӣ*, *забуш̄ан̄ӣ*, *ма̄ӣсир̄ан̄ӣ*, *лабор̄ан̄ӣ*, *демонс̄ир̄ан̄ӣ*, *ма̄ӣур̄ан̄ӣ*, *инкас̄ан̄ӣ*, *дилеӣан̄ӣ*, *дебӣӣан̄ӣ*; *асис̄ӣен̄ӣ*, *делинкв̄ен̄ӣ*, *аисолв̄ен̄ӣ*, *дирӣен̄ӣ*, *кон̄ӣин̄ӣен̄ӣ*, *дисид̄ен̄ӣ*, *корес̄ӣонд̄ен̄ӣ*, *реценз̄ен̄ӣ*, *амбиј̄ен̄ӣ*, *ӣациј̄ен̄ӣ*, *ӣерӣам̄ен̄ӣ*, *ӣем̄ӣерам̄ен̄ӣ*; *калод̄он̄ӣ*, *хориз̄он̄ӣ*, *мас̄ӣод̄он̄ӣ*; *ӣе̄ӣерм̄ӣн̄ӣ*, *лавир̄ӣн̄ӣ*, итд. Све такве именице, без изузетка, у нашим стандардним рјечницима обиљежене су краткоузлазним акцентом на другом слогу од краја: *ком̄андан̄ӣ*, *ин̄ӣенд̄ан̄ӣ*, *ӣровӣјан̄ӣ*, *секунд̄ан̄ӣ*, *дијам̄ан̄ӣ*,

I. ПРОЗОДИЈА

циркүсанӣ, зафр̀канӣ, ̀ирев̀аранӣ, ађу̀шанӣ, забу̀шанӣ, май̀сї̀ранї̄, лаб̀оранӣ, дем̀онсї̀ранї̄, маш̀уранї̄, инк̀асанӣ, дил̀етанӣ, дебї̀шанӣ; асї̀сї̀енӣ, дел̀нквенї̄, ай̀сòлвенӣ, дирї̀енӣ, конї̀инї̀енӣ, дисї̀денӣ, коресї̀онденӣ, рецензенӣ, амбї̀јенӣ, ̀иацѝјенӣ, ̀иерѝаменї̄, ̀иemìраменї̄; кал̀одонӣ, хорї̀зонї̄, масї̀òдонӣ; ̀иeй̀ерминї̄, лавї̀ринї̄, итд., дакле, строго по правилима наше стандардне (новоштокавске) акцентуације. Упркос томе, тј. супротно норми у обичном говору, веома ријетко се чује краткоузлазни акценат.

2.2. Тако исто именице страног поријекла на *-ор* у говору се чују искључиво са дугосилазним акцентом на предзадњем слогу: *радиј̀а̀шор, реализ̀а̀шор, рецѝѝа̀шор, реформ̀а̀шор, реис̀ѝра̀шор, реу̀ла̀шор, резон̀а̀шор, акумул̀а̀шор, комї̀озї̀шор, инквизї̀шор, инвес̀ѝшор, реї̀еї̀шор; eї̀зекү̀шор; амбас̀а̀дор, ̀шорèа̀дор* умјесто: *радѝј̀а̀шор, реалї̀з̀а̀шор, рецѝѝшор, рефòрм̀а̀шор, реї̀с̀ѝра̀шор, реу̀ла̀шор, резòн̀а̀шор, акуму̀ла̀шор, комї̀òзї̀шор, инквї̀зї̀шор, инвèс̀ѝшор, реї̀еї̀шор; eї̀зекү̀шор; амб̀а̀с̀а̀дор, ̀шорèа̀дор* итд.

2.3. И бројне друге вишесложне ријечи страног, а ријеђе и нашег поријекла, изговарају се у разговорном језику са силазним акцентом, гдје по утврђеним правилима стандарднојезичке акцентуације, никако не би могли стајати, нити их норма на том мјесту прихвата. Тако се на примјер чује: *бол̀èро, сї̀аmї̀èдо, ̀шорї̀èдо, жи́ра̀до, бикї̀ни, буркї̀ни, солфèђо, авок̀а̀до, ̀шорн̀а̀до, ̀иика̀до,* умјесто: *болèро, сїаmїèдо, шорїèдо, жи́ра̀до, бикї̀ни,*

ламбѐр, Догѐ (Daudet), Боргô (Bordeaux), Русô (уз рјеђе Русô), Монѝескјѐ, Рембô, Камѝ, г'Абанкѹр (d'Abancourt), Ёкс-ан-Прованс (Aix-en-Provence), Шамонѝ, итд., гдје би требало да стоји: Даламбѐр, Дôгѐ (Daudet), Бôргô (Bordeaux), Русô, Монѝескјѐ, Рембô, Камѝ, г'Абанкѹр (d'Abancourt), Ёкс-ан-Прôванс (Aix-en-Provence), Шамôнѝ (фр. *Chamonix*), итд., како је уобичајено у беградском изговору.

2.6. Оваквих одступања има у свим врстама ријечи, углавном страног поријекла. Ради илустрације наводимо неке придјеве који нам се чине најбројнији међу осталим врстама ријечи, а који се у свакодневном говору изговарају са силазним акцентима: манифѐсѝан, самосвјѐсѝан, рудимѐнѝан, комѝлемѐнѝан, елоквѐнѝан, некорѐкѝан, десцендѐнѝан, неѝемѝерамѐнѝан, консонанѝан. Да би удовољили основним захтјевима стандардне (новоштокавске) акцентуације, многи лингвисти (састављачи рјечника и други), мијењају силазне акценте узлазним, на задњем слогу или у средини, на два начина:

- 1) тако што их једноставно замијене одговарајућим узлазним акцентом: елоквѐнѝан, некорѐкѝан, ѝолеранѝан, вибранѝан, милиѝанѝан или
- 2) помјерањем силазног акцената за један слог напријед, према почетку ријечи, како су иначе настајали узлазни акценти у српском језику: елѐанѝан, доминанѝан, ѝолѐранѝан, консѐквенѝан, итд. при чему је овај други начин прихватљиви-

ји уколико је са тим акцентом одређена лексема уобичајена у српском језичком стандарду.

Иначе, извјештаченим интервенцијама не постиже се ништа, јер се не ради о природној акценатској адаптацији (какву смо на примјер имали у адаптацији турских лексема, које, као што је познато, у изворном језику имају акценат на крају ријечи), него о насилном намећању акцената који не живе у свакодневном говору. Због свега тога, да то још једном поновимо, нашу акценатску норму треба темељито преиспитати и реконструисати, како би одговарала и основним правилима стандарднојезичке (новоштокавске) акцентуације, али и устаљеној говорној пракси.

2.7. Дјелимичном реконструкцијом, а посебно и повећањем броја изузетака у складу с говорном стварношћу, неће се ни најмање пореметити основна правила наше стандардне (новоштокавске) акцентуације, јер се она примјењују у свим нашим, па и већини страних ријечи, а у говору српских средина чврсто се и практично држе. У нас нпр. двосложне ријечи увијек имају узлазни акценат на првом слогу (*дефектӣ, ирдирам, субјектӣ, објектӣ, иросӣектӣ, ресӣектӣ* и сл.), а на другој страни, у хрватској говорној пракси (чак и у електронским медијима) редовно се појављују силазни акценти на задњем слогу (*дефѐктӣ, ироӣрам, субјѐктӣ, објѐктӣ, иросӣѐктӣ, ресӣѐктӣ* итд.).

3. На основу свих датих примјера, тешко је утврдити на које су се критеријуме наши стандардолози осла-

I. ПРОЗОДИЈА

њали, приликом одступања у појединим случајевима од основних правила наше стандарднојезичке акцентуације. Стога је потребно извршити евалуацију цјелокупне материје и реконструкцију наших акценатских норми и то на тај начин да се сачувају основна успостављена правила, а у исто вријеме, прихвате као стандардна оправдана одступања, како не би долазило до дискрепанције између саме норме и праксе.

3.1. Ево једног од могућих објашњења наших основних стандарднојезичких (новоштокавских) акцената, какво се може наћи и у књизи *Култура говора* (Шипка, 2011):

У акценатском систему нашег стандардног језика (као и у новоштокавским говорима који чине његову јужу основицу) постоје четири акцената (нагласка), који се међусобно разликују по дужини (квантитету) и промјени јачине и висине тона (квалитети). Управо према тим елементима они се и називају: *крајкосилазни* (ː), *крајкоузлазни* (ˑ), *дугосилазни* (˘) и *дугоузлазни* (˙). Два су, дакле, кратка, два дуга, два силазна (циркумфлексна), а два узлазна (акутска).

Четвороакценатски систем нашег стандардног језика обично се приказује овако:

	КРАТКИ		
СИЛАЗНИ	кйша	рòса	УЗЛАЗНИ
	сўнце	тра́ва	
	ДУГИ		

Неакцентовани слогови могу бити кратки и дуги. У нашем стандардном језику сви слогови прије акцен-та су кратки, а они иза њега могу бити кратки и дуги. Поста акценатске дужине, које су карактеристичне за нашу стандарднојезичку акцентуацију, обиљежавају се у акцентованом тексту водоравном линијом: *момáкā*, *дјèвојāкā*. Кад се не означавају акценти, поста акценатске дужине, према традицији и нашим савременим правописним нормама, биљеже се обично тзв. „генитивним знаком” (˘), као у примјеру: *школа без учий̄ӣеља*.

Наши акценти нису подједнако чести. Тако се у стандардном језику најчешће јавља краткосилазни акценат (˘), с фреквенцијом 25,18%, затим краткоузлазни (˘) – 24,30%, па онда, много рјеђе, дугосилазни (˘) – 14,46%, и на крају, најрјеђе, дугоузлазни (˘) – свега 8,40%. Остатак до 100% заузимају поста акценатске дужине, опет с неједнаком фреквенцијом с обзиром на њихов положај према акцентованом слогу: одмах иза акцентованог слога – 20,19%, оне које нису одмах иза акцента – 4,44%, а дужина иза дужине – 2,21%. (Подаци: Ђорђевић 1984: 175.)

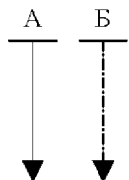
Наши акценти су мелодијски. Према томе, они се остварују мијењањем висине и јачине тона. Код силазних акцената и висина и јачина спуштају се, падају, паралелно (код краткосилазног краће, код дугосилазног дуже). Зато су слогови иза силазних акцената увијек у ниском тону: *й̄д̄б̄ј̄е̄га*, *см̄д̄ӣра*, *с̄ун̄ча̄ӣӣ се*. Код узлазних акцената у почетку висина и јачина расту напореда, али

I. ПРОЗОДИЈА

при завршетку изговора акцентованог слога, јачина нагло пада, а висина тона и даље расте.

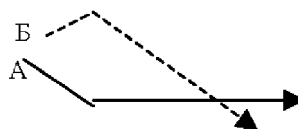
Природа наших акцената приказује се графички овако:

Краткосилазни акценат (˘)



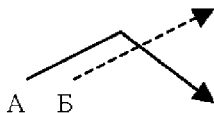
А – експираторна снага
Б – мелодијска линија (1–2 тона)

Дугосилазни акценат (˘)



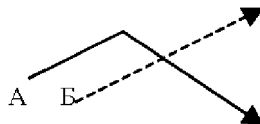
А – експираторна снага
Б – мелодијска линија (6–8 тонова)

Краткоузлазни акценат (˘)



А – експираторна снага
Б – мелодијска линија (3–5 тона)

Дугоузлазни акценат (˘)



А – експираторна снага
Б – мелодијска линија (6–8 тонова)

Дужина – квантитет (–)



А – експираторна снага

Б – мелодијска линија (3–6 тонова)

3.1.1. Мјесто и поријекло наших акцената. – Ако правилно акцентујемо било који новоштокавски – источнохерцеговачки текст, запазићемо:

а) да силазни акценти стоје на једносложним ријечима: *ча̑с, чи̑си̑, і̑ра̑д, и̑у̑си̑*, и само на првом слогу вишесложних: *не̑бо, ку̑ћа, и̑си̑ина, ми̑сли̑и̑и, ра̑дова̑и̑и се, су̑нце, су̑нча̑и̑и се, и̑ла̑ндова̑и̑и, Ка̑рловчанин*;

б) да узлазни акценти могу стајати на било ком слогу вишечланих ријечи, осим задњега: *но̑ја, во̑да, и̑е̑ро, се̑ло, ши̑рина, ду̑бина, најам̑нина, і̑ла̑ва, хва̑ла, хва̑ли̑и̑и, захва̑ли̑и̑и, захва̑љива̑и̑и, пре̑ва̑ли̑и̑и, пре̑ва̑љива̑и̑и, и̑оис̑прева̑љива̑и̑и* и

с) да на задњем слогу не стоји ниједан акценат.

Овакав положај акцената у народним говорима који чине ужу основицу нашег савременог стандардног језика, потиче отуда што су силазни акценти старији, па су се у вријеме општег помјерања акцената за један слог напријед према почетку ријечи, што се десило негдје у XV стољећу, задржали само на једносложним ријечима и на првом слогу вишесложних, јер се у том положају нису могли помјерати и претварати у узлазне. Узлазни акценти су новији и управо су резултат поменутог помјерања, па су настајали од силазних свугдје гдје је било услова за помјерање, нпр. у двосложним ријечима умјесто силазног на другом јавља се узлазни на првом, у тросложним и вишесложним ријечима умјесто силазног на даљим слоговима, јавља се узлазни на слоговима који

им претходе, па су тако узлазни акценти дистрибуисани на свим слоговима, осим задњег, на коме, због помјерања, није остао ниједан акценат. У једносложним ријечима задржали су се само стари, силазни акценти, јер ту није могло бити помјерања, изузев случајева прескакања акцената на проклитику, а самим тим ни стварања узлазних акцената, као што је већ речено. У чакавском наријечју, које је са штокавским било у ближој вези све до XIV стољећа, као и у најстаријим штокавским говорима, сачували су се силазни акценти на свим слоговима. Тако према чакавском *невѡја, добройѡ, ширина, метлѡ, ѡерѡ, решетѡ, рѡка, нѡја, слѡја, родѡшељ* стоје у новоштокавским говорима који чине основицу нашег стандардног језика, узлазни акценти: *невоља, добротѡа, ширина, метла, ѡеро, решето, рука, нѡја, слѡја, родѡшељ*. У том погледу постоји сличност чакавскога наријечја и руског језика, који има експираторне акценте, на истом мјесту: *невоља, добротѡа, ширина, метла, перѡ, решето, рука, ногѡ, слугѡ, родѡитель*. То слагање потиче још из прасловенске језичке заједнице.

3.1.2. Квантитет слога. – И ненаглашени слогови, односно самогласници као њихови носиоци, могу бити кратки и дуги. То је њихов квантитет. Дуги ненаглашени самогласници обиљежавају се равном цртом, а кратки полукругом, нпр. *кѡвѡчнѡйцѡ*. При акцентовању текстова нема потребе да се обиљежавају кратки самогласници, јер се подразумијева да су кратки сви они који нису обиљжени као дуги, па се стога биљежи само: *кѡвѡчнѡица*.

Некад, у једној фази прасловенског језика, неки су самогласници били увијек дуги, а други кратки. Дуги су били: *и, а, у, њ* (као и „јат” и оба назала), а кратки *е, о* и полугласи (*ь* и *ѣ*). Такве квантитете вокала није сачувао ниједан словенски језик, а неки од њих (руски, пољски, бугарски) немају никако дужина, као ни неки наши народни говори (призренско-тимочки). У нашем савременом стандардном језику, као и у новоштокавским говорима који чине његову ужу основицу, сваки самогласник може бити кратак или дуг. Примарне, старе дужине задржале су се само у неким ријечима, као што су нпр. *мѣсо* или *рука*, док су се другдје самогласници у различитим позицијама или гласовним промјенама дужили или скраћивали, па су тако настајали нови квантитети вокала.

За акценатски систем нашег савременог стандардног језика карактеристично је да дуги ненаглашени слогови могу стајати само иза наглашеног слога, а никако испред њега (као у неким старијим дијалектима, нпр. у чакавском: *рука̋, слѹи̋а̋*). Сви слогови прије акцентованог у стандардном језику увијек су кратки. За нашу стандардну акцентуацију карактеристичне су, дакле, поста акценатске дужине.

Поста акценатске дужине редовно се јављају:

а) у неким наставцима за творбу именица.

-*а̋ч*: *ко̋и̋а̋ч, о̋ра̋ч, и̋јев̋а̋ч, ч̋и̋с̋и̋а̋ч,*

-*а̋ш*: *о̋д̋л̋и̋к̋а̋ш, в̋ел̋и̋к̋а̋ш, и̋љ̋а̋ч̋к̋а̋ш,*

-*а̋ј*: *ш̋е̋ч̋а̋ј, л̋и̋ш̋а̋ј, сл̋ӳч̋а̋ј,*

I. ПРОЗОДИЈА

-āк: *јунāk, селāk, корāk,*
-āг: *бурāг, иерāг, јаињаг,*
-ār: *киiār, врiшlār, брòгār,*
-īк: *влāснīк, лlāснīк, вòјнīк,*
-īр: *иешкīр, везīр, звекīр,*
-ārка: *чувārка, врiшlārка, кийiārка,*
-ēлька: *хранīшēлька, рòдишēлька, лlедашēлька;*
-осī (у неким случајевима који зависе од акцен-
туације): *млòсī, рāгòсī.*

б) у наставцима за творбу именских и глаголских облика:

- у генитиву једнине именица женског рода на
-а: *мāјкē, женē, кyћē, земљē, дòмовинē;*
- у инструменталу једнине именица тога типа:
мāјкòм, женòм, кyћòм, земљòм, дòмовинòм;
- у вокативу једнине именица мушког рода ко-
је у номинативу имају дужину на задњем слогу:
јунāk – јунāче, вòјнīк – вòјнīче, везīр – везīре;
- у генитиву множине свих именица: *мрāvā, лy-
гī, момākā, дјèвојākā. женā, селā, иòлā...;*
- у презентским наставцима за 1, 2. и 3. лице јед-
нине и 3. лице множине (на задњем) и 1. и 2.
лице множине (на предзадњем слогу) свих гла-
гола: *чīшiām, чīшiāш, чīшiā, чīшiāмо, чīшiāше,
чīшiājū; иiшiēm, иiшiēш, иiшiē, иiшiēмо, иiшiē-
ше, иiшiū; учīм, учīш, учī, учīмо, учīше, учē;
чyјēm, чyјēш, чyјē, чyјēмо, чyјēше, чyјy;*

- у наставцима свих облика имперфекта (у 1. лицу једнине на задњем, у осталим лицима на предзадњем слогу): *ч̣и̣и̣я̣х, ч̣и̣и̣я̣ше, ч̣и̣и̣я̣ше, ч̣и̣и̣я̣смо, ч̣и̣и̣я̣сше, ч̣и̣и̣я̣ху; м̣и̣ш̣љ̣а̣х, м̣и̣ш̣љ̣а̣ше, м̣и̣ш̣љ̣а̣ше, м̣и̣ш̣љ̣а̣смо, м̣и̣ш̣љ̣а̣сше, м̣и̣ш̣љ̣а̣ху;*
- у глаголском прилогу садашњем (на предзадњем слогу, гдје дужина, заправо, припада трећем лицу презента множине, од кога се, помоћу наставка *-ћи*, твори тај облик): *ч̣и̣и̣я̣ј̣у̣ + ћи > ч̣и̣и̣я̣ј̣у̣ћи, у̣ч̣е̣ + ћи > у̣ч̣е̣ћи, и̣и̣и̣у̣ + ћи > и̣и̣и̣у̣ћи;*
- у падежним наставцима у промјени придјева – код одређеног вида у цијелој парадигми: *д̣о̣б̣р̣и̣, д̣о̣б̣р̣о̣и̣(а), д̣о̣б̣р̣о̣ме...д̣о̣б̣р̣а̣, д̣о̣б̣р̣е̣, д̣о̣б̣р̣о̣ј̣..., д̣о̣б̣р̣о̣, д̣о̣б̣р̣о̣ја̣, д̣о̣б̣р̣о̣ме..., д̣о̣б̣р̣о̣/д̣о̣б̣р̣а̣, д̣о̣б̣р̣и̣х, д̣о̣б̣р̣и̣ма...,* а код оних неодређеног вида мушког и средњег рода у вокативу и инструменталу једнине и свим падежима множине, осим номинатива и акузатива, а код придјева женског рода у свим падежима једнине и множине, осим номинатива и акузатива,
- у наставцима компаратива (и суперлатива): *ј̣а̣ч̣и̣, н̣а̣ј̣ј̣ач̣и̣...*

Постакценатске дужине јављају се и у неким другим облицима (о чему опширније в. у одговарајућој акцентолошкој литератури).

3.2. Ријечи без акцента (атоне). – Све ријечи у нашем језику немају свога акцента. Такве се ријечи и облици ријечи у акцентологији називају атоне (тј. „ријечи без тона”, без акцента). Ту се убрајају 1) сви једносложни и двосложни приједлози: *од, до, на, о, њо, из, уз, за, са, над, њод, њред, у, њри, њрема, иза, изнад, исњод, исњред, усред, насред, њосред* и др., 2) везници: *и, ња, ње, или, а, али, нењо, но, већ, да, еда, ако, мада, њремда*, 3) ријечце: за негирање *не, ни* и упитна ријечца *ли*, 4) ненаглашени, најчешће скраћени, облици помоћних глагола: *сам, си, је, смо, сње, су; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћње, ће; бих, би, би, бисмо, бисње, би* и 5) ненаглашени, најчешће скраћени облици личних замјеница: *ме, ми* – према акцентованом *мњни, мњне*, од личне замјенице *ја̂, њи*, те – према пуном, акцентованом облику *њњби, њњбе*, од личне замјенице *ми̂*; *му, ња, њ* – према *њњму, њња*, од *њн* или *њно*; *јој, је, ју* – према *њњј, њњ*, од *њна*; *нас, нам* – према *њас, њама*, од *ми̂*; *их, им* – према *њих, њима*, од *њни, њне, њна*; као и краћи облик повратне замјенице *сњбе – се*.

Према томе да ли стоје испред или иза акцентоване ријечи, атоне се дијеле на *њроклињишке* (приједлози, везници и негације) и *енклињишке* (ненаглашени глаголски и замјенички облици и упитна ријечца *ли*).

(О енклитикама и проклитикама као елементима структуре акценатског такта в. М. Шипка, *Кулњура њовора*, 2008: 195–196.)

3.2.1. Преношење акцената на проклитику. – Силазни акценти с једносложних ријечи и с првога слога двосложних, рјеђе и вишесложних, преносе се на проклитику, јер она с ријечју испред које стоји чини изговорну цјелину, због чега је помјерање акцената могуће, као и у оквиру једне ријечи. То преношење може бити *ослабљено*, кад се силазни акценат преноси на проклитику као узлазни, и *неослабљено*, кад се на проклитику преноси краткосилазни, тј. кад не мијења квалитет тона. Ослабљено је преношење новије (јавља се у балканском периоду развитка нашег језика), док је неослабљено старије (наслијеђено из предбалканског периода).

Ослабљено преношење

òg кућē < og кѹћē
ìз кућē < из кѹћē
ù кућу < у кѹћу
īрèд кућòм < ирèд кѹћòм
нè гāм < не гāм
нè видīm < не вѹдīm

Неослабљено преношење

ìз ірāда < из ірāда
ỳ ірāг < у ірāг
ỳ бòј < у бòј
īрèд нòћ < ирèд нòћ
нè знāм < не знāм
нì сāм < ни сāм

Ако је проклитика двосложна, краткоузлазни (ослабљени) акценат пада на други, а краткосилазни (неослабљени) на први слог: *òкò кућē, исīрèд кућē, изà сна, òко іāса, йза ілāса, йсīог чāсīи* и сл.

Правила о преношењу акцената на проклитику још су сложенија. Тако се на једносложне приједлоге са замјеничких енклитика акценат преноси као дугоузлазни (´) или дугосилазни (^): *нá ме, нá ше, нá се, зá ме, зá ше,*

zâ њ, nâ њ... Ово долази отуда што су некада енклитички облици били наглашени, па су касније изгубили акценат, али се преношење задржало.

Преношење акцената на проклитику било је некад општа појава, а данас је карактеристично за неке народне говоре (посебно у БиХ), па стога у норми има доста дублета (*из Бѡснѣ* и *из Боснѣ*, *на мѡре* и *на мѡре*, *ӣред зѣрѡдѡм* и *ӣред зѣрѡдѡм* и сл.).

4. Све што је до сад речено, приказ је класичних основа наше новоштокавске акцентуације, која се развијала и одржала до наших дана, притом асимилирајући и ријечи страног поријекла (нпр. турцизме који су се у току више стољећа, потпуно адаптирали приказаним правилима наше акцентуације). У новије вријеме, међутим, јавиле су се и нове појаве у нашој стандардној акцентуацији, нарочито ријечи страног поријекла и сл., које се у погледу акцента понашају често супротно приказаним правилима нашег класичног акценатског система, настојећи да задрже свој изворни акценат:

а) именице које се завршавају на *-анѣ*, *-енѣ*, *-онѣ*, *-инѣ*: *командѣнѣ*, *зафркѣнѣ*, *ӣреварѣнѣ*, *забушѣнѣ*, *асисѣнѣ*, *делинквѣнѣ*, *аисолвѣнѣ*, *дирѣнѣ*, *калогодѣнѣ*, *хоризѣнѣ*, *ӣеѣрмѣнѣ*, *лавирѣнѣ*, итд.

б) именице на *-ор*: *радијѣӣор*, *реѣулѣӣор*, *симулѣӣор*, итд.

в) именице типа: *болѣро*, *сѣамѣѣдо*, *ӣорѣѣдо*, *жираѣдо*, *бикѣни*, *авокаѣдо*, *ӣорнаѣдо*, *ӣикаѣдо*;

г) антропоними и ојконими: *Даламбѐр*, *Додѐ* (*Daudet*), *Боргоб* (*Bordeaux*), *Русб* (уз рјеђе *Русб*), *Моншескјѐ*, *Рембб*, итд.

д) придјиви: *комилемѐншан*, *елоквѐншан*, *некорѐкшан*, итд.

Међу оваквим страним лексемама, које супротно основним нормама наше стандарднојезичке акцентуације имају силазни акценат на средњем или задњем слогу, налазе се и неке наше сложенице: *куйоирдогаја*, *самойдслуа*, *самоуирава*, *славеносрјиски*, *самозашшшша*; што је знак да је сама та појава постојала и у класичним основама наше стандарднојезичке акцентуације, те да се стога не може сматрати „кршењем” тих норми.

Поставља се питање, какав однос треба заузети према тим новим појавама: да ли их прихватити као стандардне или их сматрати кршењем основних правила наше стандарднојезичке акцентуације, а тиме и прогласити нестандардним.

4.1. Старији, конзервативнији акцентолози не допуштају употребу ових изворних, још неадаптираних акцената, па упорно инсистирају на класичним правилима наше Вук–Даничићеве акцентуације, мада се и ту може пронаћи понеки примјер „кршења” тих правила. Зато би по њима правилно било само: *команданш*, *зафрканш*, *иреваранш*, *забушанш*, *асистенш*, *гелнквенш*, *ајсдлвенш*, *дирштенш*, *калдонш*, *хоризонш*; *шејерминш*, *лавиринш*, *радјашор*, *реулашор*, *симулашор*, *болеро*, *штамиѐдо*, *шорѐдо*, *жирадо*, *бикини*, *авокадо*, *шор*

на̀го, њика̀го; Даламбѐр, Додѐ (Daudet), Русо̀ (уз рјеђе Русо), Монѝѐскјѐ, Рембѐ, елоквѐнѝан, некорѐкѝан, чак и по цијену вјештачких поступака као што су замјена силазних акцената узланим на истом мјесту, као у већ поменутиим примјерима: *болѐро, сѝамѝѐго, ѝорѝѐго, елоквѐнѝан, некорѐкѝан* или пак природним помјерањем силазних акцената за један слог на почетак ријечи, како су и настајали наши узлазни акценти. У говорној пракси, међутим, сасвим је супротно. На тим мјестима редовно се јављају силазни акценти: *командѝнѝ, зафр-ка̀нѝ, ѝреварѝнѝ, забушѝнѝ, асисѝѐнѝ, делинквѐнѝ, айсолвѐнѝ, дириѝѐнѝ, калодѝнѝ, хоризѝнѝ; ѝеѝермѝнѝ, лавирѝнѝ, радиѝѝор, реѝулаѝор, симулаѝор, болѐро, сѝамѝѐго, ѝорѝѐго, жирѝго, бикѝни, авока̀го, ѝорнѝго, ѝика̀го; Даламбѐр, Додѐ (Daudet), Русо̀ (уз рјеђе Русо̀), Монѝѐскјѐ, Рембѐ, елоквѐнѝан, некорѐкѝан*. Против поменути праксе конзервативних лингвиста да се на вјештачки начин у стандардном језику негира говорна пракса, устају и неки хрватски језикословци, као нпр. Прањковић (2001: 304), који каже: „...nema opravdanja ni za neka metatoniranja silaznih naglasaka u uzlazne, kao što je slućaj s primjerima tipa *inteligѝentan, evidѝentan, kupoprѝodaja*, a mislim isto tako da je pored klasićnih naglašavanja tipa *aguitѝator, reprѝesѝalija, završѝetѝakѝa*, mogao dopustiti i inaćice tipa *agitѝator, represѝalija, završѝetѝakѝa*...”

4.2. Исти је случај и кад су у питању именице на *-анѝ, -енѝ, -онѝ, -инѝ*.

Овдје би, свакако, требало разликовати акцентуацију типа *команданѝи*, *инѝенданѝи*, *асѝсѝенѝи*, *ѝорѝѝдор*, *амбѝсѝадор* и сл. од метатонирања силазних акцената у узлазне, на истом мјесту гдје се налазе силазни акценти, јер се у првом случају ради о нормалном преношењу акцената на претходни слог, па би, према моме мишљењу, у свим таквим случајевима, изузев пејоратива, требало признати као стандардну такву акцентуацију, дајући јој чак и одређену предност према изворним акцентима: *команданѝи*, *асѝсѝенѝи*, *делинквѝенѝи*, *аѝсолвѝенѝи*, али не искључујући ни њих као додатне могућности у разговорном језику, поготово што је таква пракса, макар и недоследно, раширена, а у неким рјечницима већ потврђена (Речник МС 2007). У овом смислу, не бих одвајао именице на *-анѝи* и *-аѝор*, именице типа: *команданѝи* и *радијѝѝор*, па би то требало рјешавати на исти начин. То значи, да би уобичајене облике са краткосилазним акцентом на крају, такође требало признати као особину говорног стандарда или као стилску резерву у обичном говору, док би у електронским медијима и службеној употреби нормално функционисали облици са пренесеним акцентима: *команданѝи*, *асѝсѝенѝи*, *делинквѝенѝи*, *аѝсолвѝенѝи*, *дирѝѝенѝи*, *калдодонѝи*, *хорѝзонѝи*, с изузетком пејоратива које би, управо због тога значења, требало употребљавати са непренесеним, краткосилазним акцентима: *зафркѝанѝи*, *ѝревараѝанѝи*, *забуѝѝанѝи* и свих других страних лексема (посебно антропонима и ојконима), који се још нису адаптирали нашем акценат-

ском систему, гдје би требало дозволити као стандардне изворне облике, са силазним акцентима изван првога слога, као што су већ наведени примјери: *Даламбѐр* (не *Далàмбѐр*), *Монѝескјѐ* (не *Монѝѐскјѐ*), *Рембѐ* (не *Рѐмбѐ*), с изузетком оних који су се већ адаптирали: *Русѐ* и *Рѹсѐ*. Тиме би се признао природан начин адаптације ријечи страног поријекла које се још нису довољно уклопиле у наш акценатски систем.

Ни у ком случају не би требало дозволити вјештачку замјену силазних акцената узлазним на истом мјесту, као што то чине састављачи наших рјечника: *ѝолерàнѝан*, *консеквѐнѝан*, итд. јер дјелују крајње извјештачено и неприродно (иако је устаљено у говору Београђана, у примјерима *ѝолерàнѝан*, *консеквѐнѝан*), док помјерање акцената за један слог ближе почетку ријечи уз промјену квантитета, не дјелује извјештачено, и изговору имена и презимена: *Рѐмбѐ*, Брижит *Бàргѐ*, *Мàлрѐ*, а тако и *Àндрѐ*, *Бѹзѐ*, *Мàснѐ*, итд. Из истих разлога, не треба прихватити као стандард дублетне облике *ѝорѝѐдо*, *сѝамѝѐѝо*, *ѝорнàдо*, него само изворне: *ѝорѝѐдо*, *сѝамѝѐѝо*, *ѝорнàдо*, као и још неке силазне акценте изван првога слога, као што су: *ѝдлумјесѐчнѝк*, *рижѐѝо*, *ѝркокàѝолиѝк*, итд.

4.3. Једносложне ријечи могу имати узлазне акценте уколико су резултат прескакања силазних акцената с претходних ријечи на проклитику, што није нова појава, па и то треба навести као одређени изузетак и не инси-

стирати на апсолутној тврдњи да се узлазни акценти не могу налазити на једносложним ријечима.

4.4. Због већ изнесених разлога, не би требало узети као изузетак акцентуацију задњих слогова у лексемама као што су: *ми^ра̀кл*, *си^екѝа̀кл*, *би^цѝкл*, *мо^тио^цѝкл*, *фа^сцѝкл*, *бин^дкл*, *мон^дкл*, *с^дкл*, *с^еркл*, *цѝркл*.

5. На овај начин не би се „кршила” основна правила наше стандардне (новоштокавске) акцентуације, јер би дистрибуција акцената остала иста, једино што би се проширио број изузетака који одговарају стварном стању у нашој говорној пракси, па би се тиме наша стандарднојезичка норма, довела у склад, управо са том праксом.

6. У том смислу, у последње вријеме, све су учествовалији захтјеви модернијих и либералнијих акцентолога да се, с обзиром на укоријењеност „неправилних” акцената који се сматрају „кршењем” основних правила нашег акценатског система, призна право грађанства, макар као необавезна дублета, уобичајени акценат у говору. У сваком случају, стање наше акцентуације у теорији и пракси, захтијева озбиљну расправу, којој, као одређен подстицај, може послужити и овај рад.